

UDK:37.013.2:373.2

**MAKTAB VA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA YO'L HARAKATI
QOIDALARINING O'RNI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI****Ergashev Nurmuhammad Jalilovich,***O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi**O'zbek tili va xorijiy tillar kafedrasida katta o'qituvchisi*e-mail: ergashevnurmuxammad1988@gmail.com<https://orcid.org/0009-0001-4761-5710>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida maktab va maktabgacha ta'lim tizimida yo'l harakati qoidalarining (YHQ) integratsiyasi va o'rni haqida keng qamrovli tahlilni taqdim etadi. Maqolada ta'lim dasturlariga YHQni kiritishning tarixiy rivoji, hozirgi holati, statistik ko'rsatkichlar, samaradorligi va xalqaro tajribalar bilan solishtirish ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, YHQ ta'limi bolalar orasidagi yo'l-transport hodisalarini (YTH) kamaytirishda muhim rol o'ynaydi, ammo tizimni yanada takomillashtirish zarur. Maqola rasmiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlariga asoslangan.

Kalit so'zlar: yo'l harakati qoidalari, maktabgacha ta'lim, umumta'lim maktablari, xavfsizlik ta'limi, bolalar orasidagi YTH, O'zbekiston.

Аннотация. Данная статья представляет всесторонний анализ интеграции и роли правил дорожного движения (ПДД) в системе дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан. В статье рассматриваются историческое развитие включения ПДД в образовательные программы, современное состояние, статистические показатели, эффективность, а также сравнение с международным опытом. Результаты исследования показывают, что обучение ПДД играет важную роль в снижении дорожно-транспортных происшествий (ДТП) среди детей, однако система требует дальнейшего совершенствования. Статья основана на официальных документах, статистических данных и отчётах международных организаций.

Ключевые слова: правила дорожного движения, дошкольное образование, общеобразовательные школы, образование в области безопасности, ДТП среди детей, Узбекистан.

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of the integration and role of Road Traffic Rules (RTR) in the preschool and school education system of the Republic of Uzbekistan. The paper examines the historical development of incorporating RTR into educational curricula, the current state, statistical indicators, effectiveness, and a comparison with international practices. The research findings indicate that RTR education plays a significant role in reducing road traffic accidents (RTA) among children, although further improvement of the system is necessary. The article is based on official documents, statistical data, and reports from international organizations.

Keywords: road traffic rules, preschool education, general education schools, safety education, road traffic accidents among children, Uzbekistan.

Kirish. Yo'l harakati xavfsizligi global muammo bo'lib, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har yili 1,2 milliondan ortiq odam YTH oqibatida halok bo'ladi, shulardan 186 ming nafari bolalar. O'zbekistonda bu muammo ayniqsa dolzarb, chunki mamlakatda urbanizatsiya va transport vositalari sonining o'sishi bilan YTH soni ortib bormoqda. 2024-yilda O'zbekistonda 9364 ta YTH qayd etilgan bo'lib,

ularida 2203 kishi halok bo'lgan va 8901 kishi jarohatlangan. Bolalar ishtirokidagi hodisalar esa alohida e'tiborni talab etadi: 2023-yilda 1794 ta shunday YTH sodir bo'lib, 263 nafar bola halok bo'lgan. 2024-yilning dastlabki 5 oyida esa 65 nafar o'quvchi YTH oqibatida vafot etgan [1].

Butun dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, yo'l harakati xavfsizligi (YHX) sohasidagi mavjud muammolar va kamchiliklar jiddiy e'tibor talab qiladi. Xalqaro amaliyotda, ayniqsa xavfli faoliyat tarmoqlarida, an'anaviy boshqaruv usullari samaradorligini yo'qotadi va ularning o'rnini innovatsion yondashuvlar egallaydi. Shu nuqtai nazardan, maktab va maktabgacha ta'lim tizimida yosh avlodga yo'l harakati qoidalarini erta bosqichdan o'rgatish – YHXni yaxshilashda samarali strategiya sifatida qaraladi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, yo'l-transport hodisalarini nolga tushirish uchun yetarli darajada innovatsion yechimlar mavjud emas. Xorijiy mamlakatlarda odatda yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash choralari normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish, qoidabuzarliklar uchun javobgarlikni belgilash va sohadagi umumiy standartlarni tatbiq etish kiradi. Shu bilan birga, transport vositalari jamiyatda nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Maktab va maktabgacha ta'lim tizimida bu holat bolalarni transportdan xavfsiz foydalanish ko'nikmalari bilan ta'minlash, shuningdek, ular orasida xavfsiz yo'l harakati madaniyatini shakllantirish imkonini beradi.

Avtomobillashtirish jarayoni salbiy oqibatlarsiz emas: yo'l-transport hodisalarining ko'pligi jamoatchilikni tashvishga soluvchi birinchi darajali ijtimoiy muammo sifatida qolmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bu muammoni faqat davlat darajasida kompleks tarzda hal qilish mumkin. Shu bilan birga, maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quvchilarga xavfsizlik qoidalarini erta o'rgatish, yoshlar orasida qoidalarni buzmaslik madaniyatini shakllantirish, uzoq muddatli istiqbolda avtohalokatlar sonini kamaytirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bolgariya, Ispaniya, Daniya, Finlyandiya kabi mamlakatlar ijobiy tajriba sifatida ko'rsatiladi. Masalan, Fransiyada Yo'l harakati qoidalari besh jildga bo'lingan bo'lib, yo'l belgilari, signalizatsiya, yo'llarni saqlash qoidalari va Jinoyat kodeksi asosiy hujjat sifatida xizmat qiladi. Shunga o'xshash tartiblar Estoniya, Germaniya, Italiya, Xitoy va Yaponiya kabi mamlakatlarda ham mavjud. Bu tajribalar ko'rsatadiki, qat'iy va tizimli yondashuv maktab yoshidagi bolalarda xavfsiz yo'l harakati madaniyatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi.

Finlandiyada yo'l sharoitlarini baholash va xavfsizlik darajasini aniqlash uchun "TARVA" dasturi qo'llaniladi. Bu turdagi innovatsion texnologiyalar O'zbekistonda ham maktab va maktabgacha ta'lim tizimida tatbiq etilishi mumkin bo'lib, bolalarning transport xavfsizligini amaliy ko'nikmalar orqali o'rganishlariga yordam beradi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, yo'l harakati qoidalarini buzganlik uchun jazo choralarning qat'iyliigi

va aniq belgilanishi, shuningdek, bolalarni erta yoshdan xavfsizlik qoidalariga o'rgatish, avtohalokatlar va jarohatlanishlar darajasini sezilarli darajada kamaytiradi.

Natijada, maktab va maktabgacha ta'lim tizimida yo'l harakati qoidalarini o'rgatish O'zbekiston sharoitida nafaqat avtohalokatlar sonini kamaytirishga, balki yoshlar orasida xavfsiz yo'l harakati madaniyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Kelajakda bu jarayonni innovatsion pedagogik va texnologik yondashuvlar bilan boyitish, kompleks dasturlarni joriy etish va ularning samaradorligini baholash mamlakatimizda YHXni sezilarli darajada oshirishga imkon yaratadi.

Ta'lim tizimi orqali YHQni o'rgatish bu muammoni hal etishning samarali usullaridan biridir. O'zbekistonda bu jarayon davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanadi va maktabgacha ta'limdan boshlab majburiy ravishda joriy etiladi. Maqolaning maqsadi – YHQ ta'limining o'rni, dasturlari, samaradorligi va takomillashtirish yo'llarini tahlil qilish. Tadqiqot O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi (IIV), Ta'lim vazirligi va xalqaro tashkilotlar (UNESCO, UNICEF) ma'lumotlariga asoslangan.

Adabiyotlar tahlili. Yo'l xavfsizligi ta'limi bo'yicha xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalarga erta yoshdan yo'l harakati qoidalarini o'rgatish yo'l-transport hodisalarini (YTH) 20-30% gacha kamaytirishga yordam beradi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida maktab dasturlariga integratsiyalashgan yo'l harakati qoidalarini (YHQ) ta'limi bolalar orasidagi hodisalarni sezilarli darajada qisqartirgan. Bunda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiyalar va interaktiv o'yinlar orqali bolalarning xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, ota-onalar va jamiyatning jalb qilinishi, maktablar va maktabgacha ta'lim muassasalari orasida YHX bo'yicha bir xil standartlarning qo'llanilishi ham muvaffaqiyatli natijalarga hissa qo'shadi.

O'zbekistonda yo'l xavfsizligi ta'limi yo'nalishidagi ishlar 2010-yillardan boshlab faollashgan. 2018-yilda bolalar bog'chalarida maxsus dastur joriy etilgan bo'lib, u o'yin, vizual materiallar va interaktiv mashg'ulotlar orqali bolalarga qoidalarni singdirishga qaratilgan. Bu dastur maktabgacha yoshdagi bolalarda xavfsiz yo'l harakati madaniyatini shakllantirishga, ularni kelajakda mas'uliyatli piyoda va yo'lovchi sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

2022-yilda O'zbekiston Respublikasi Hukumatining 212-son qarori bilan ta'lim muassasalarida yo'l harakati qoidalarini targ'ibotini kuchaytirish choralari tasdiqlangan [2]. Ushbu qaror orqali o'quvchilarning yo'l harakati bo'yicha savodxonligini oshirish, xavfsizlik ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash ko'zda tutilgan. Keyinchalik, 2024-yilda Prezidentning PQ-306-son qarori bilan yo'l xavfsizligini ta'lim jarayoniga yanada chuqurroq integratsiyalash belgilangan. Bu qaror bilan ta'lim dasturlarida YHQni o'qitish tizimli ravishda amalga oshirilishi, o'quv materiallari va metodik tavsiyalar doimiy yangilanib borishi ko'zda tutilgan.

Xalqaro tashkilotlar, xususan UNICEF va UNECO, O'zbekistonning maktab va maktabgacha ta'lim tizimida yo'l xavfsizligini targ'ib qilish bo'yicha sa'y-harakatlarini ijobiy baholagan[3]. Shu bilan birga, ular ma'lumotlar to'plash va baholash tizimini takomillashtirish zarurligini ta'kidlagan. Bu esa o'z navbatida, davlat siyosatini yanada samarali va natijaviy qilish, bolalar orasida xavfsiz yo'l harakati madaniyatini shakllantirish bo'yicha uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqish imkonini beradi.

O'zbekiston adabiyotlarida J.R. Qulmuhamedov va boshqa olimlar tomonidan yozilgan o'quv qo'llanmalar YHQ ta'limining asosiy manbalari sifatida e'tirof etilgan. Ushbu qo'llanmalar maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quv jarayonida qo'llanilishi, bolalarga qoidalarini o'rgatishda interaktiv va vizual metodlarni tatbiq etishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ular pedagoglarga ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish va bolalarning xavfsizlik ko'nikmalarini mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Natijada, O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, maktab va maktabgacha ta'lim tizimida yo'l harakati qoidalarini o'rgatish nafaqat bolalarning shaxsiy xavfsizligini ta'minlashga, balki jamiyatda barqaror xavfsiz transport madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu jarayonni innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv o'quv dasturlari va tizimli baholash mexanizmlari bilan boyitish orqali YTH darajasini yanada pasaytirish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot deskriptiv-analitik usulga asoslangan. Ma'lumotlar O'zbekiston Statistika agentligi, IIV, Ta'lim vazirligi rasmiy saytlari, shuningdek, UNECO va UNICEF hisobotlaridan olingan. Tahlil jarayonida 2017-2025 yillardagi yo'l-transport hodisalari (YTH) statistik ma'lumotlari solishtirilgan, bu esa YHQ ta'limining samaradorligini aniqlash va trendlarni kuzatishga imkon berdi. Tadqiqotda korrelyatsiya tahlili va tendentsiya tahlili usullari qo'llanilgan, bu orqali YHQ ta'limi dasturlarining YTH soni va bolalar xavfsizligiga ta'siri aniqlangan.

Shuningdek, tadqiqotda 50 dan ortiq manba tahlil qilingan, jumladan, normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy maqolalar, metodik qo'llanmalar va xalqaro tajriba yoritilgan hisobotlar. Ushbu manbalarni integratsiyalash orqali O'zbekistonda YHQ ta'limining rivojlanish tendentsiyalari, mavjud samaradorligi va kelajak istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar. Maktabgacha ta'limdagi Yo'l harakati qoidalarini fanining o'rni misol maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) YHQ alohida fan emas, lekin "Atrof-muhit va xavfsizlik" mavzulari doirasida integratsiyalashgan. 2023-yildan boshlab barcha bog'chalarda maxsus gilamlar va o'yin materiallari joriy etilgan, bu orqali bolalar svetofor, piyoda o'tish joyi va transport xavfsizligini o'rganadi. Yiliga 15-30 soat dars ajratiladi. "Bolajon" dasturi MTTda YHQni tarbiyaviy jarayonga kiritishni ta'minlaydi [5].

Umumta'lim maktablaridagi Yo'l harakati qoidalari fani 1-4-sinflarda YHQ "Atrof olam" va "Tabiatshunoslik" fanlari orqali o'tiladi, maxsus qo'llanmalar mavjud [6]. 5-9-sinflarda "Hayotiy faoliyat xavfsizligi asoslari" (HFXA) fani majburiy bo'lib, unda YHQ 30-40%ni egallaydi (yiliga 34 soat). 10-11-sinflarda ixtiyoriy ravishda avtomaktablarda o'qitiladi [7.81].

2022-yildan boshlab maktablarda maxsus sinfxonalar tashkil etilgan. 2025-yilda "Xavfsiz bolalik" dasturi doirasida 410 ta maktab yaqinida radarlar o'rnatilishi rejalashtirilgan.

Manba: IIV va Statistika agentligi. 2017-2020-yillarda halok bo'lganlar soni 26% ga, jarohatlanganlar 46% ga kamaygan, bu ta'lim dasturlari samarasidir [4].

YHQ ta'limining samaradorligi shuni ko'rsatadiki, u bolalar orasidagi YTHni kamaytirishda muhim, ammo yetarli emas. UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, qonunlarni kuchaytirish va infratuzilmani yaxshilash zarur. O'zbekistonning "Xavfsiz va ravon yo'l" umummilliy dasturi (2022-2026) ta'lim va infratuzilmani birlashtirishni ko'zda tutadi. Xalqaro solishtirmada, O'zbekiston Janubi-Sharqiy Osiyoga nisbatan yaxshi natijalarga erishgan, ammo ma'lumotlar to'plash tizimi zaif.

Takomillashtirish takliflari: Raqamli texnologiyalarni (ITS) joriy etish, o'qituvchilar malakasini oshirish va ota-onalar ishtirokini kuchaytirish.

Xulosa. O'zbekistonda yo'l harakati qoidalari (YHQ) ta'limi ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, bolalar xavfsizligini ta'minlash va ularning yo'l harakati madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab maktabgacha va maktab bosqichlarida tizimli tarzda joriy etilgan YHQ ta'limi bolalarning xavfsizlik ko'nikmalarini mustahkamlashga, avtohalokatlar va jarohatlanishlar xavfini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Mavjud statistik ma'lumotlar va monitoring natijalari ushbu dasturlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Xususan, o'quvchilarning yo'l harakati qoidalari bilish va amalda qo'llash ko'nikmalari muntazam ravishda oshib bormoqda, bu esa maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quv dasturlarining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Shu bilan birga, hozirgi vaqtda ta'lim soatlarining soni yetarli darajada emasligi va mazmunning xalqaro standartlarga moslashuvi zarurati mavjudligi aniqlangan.

Kelgusida YHQ ta'limi samaradorligini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar talab qilinadi. Birinchidan, ta'lim soatlarini ko'paytirish va dasturlarni yosh xususiyatlariga moslashtirish orqali bolalarga qoidalarni amalda qo'llash imkoniyatini oshirish mumkin. Ikkinchidan, ta'lim mazmunini xalqaro tajriba va standartlarga moslashtirish, interaktiv o'quv metodlarini joriy etish orqali o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish zarur. Uchinchi, kelajakdagi ilmiy-tadqiqotlar YHQ ta'limining samaradorligini baholashga qaratilishi lozim, bu esa mavjud dasturlarni optimallashtirish va yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Shunday qilib, O‘zbekistonda YHQ ta’limi nafaqat bolalar xavfsizligini ta’minlashda, balki jamiyatda xavfsiz transport madaniyatini shakllantirishda ham asosiy vosita sifatida xizmat qilmoqda. Kelgusida dasturlarni takomillashtirish va samaradorligini baholash orqali YHQ ta’limining ijtimoiy va pedagogik ahamiyati yanada kuchaytirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 09.08.2024 yildagi PQ-306-son “Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. // <https://lex.uz/docs/6589421>
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 20.04.2022 yildagi 212-son “Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. // <https://lex.uz/docs/5978432>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 30.12.2021 yildagi 791-son qarori bilan tasdiqlangan “Xavfsiz va ravon yo‘l” umummilliy dasturi 2022-2026-y.y.
4. Ichki ishlar vazirligi Yo‘l harakati xavfsizligi xizmati. (2025). 2024-yil va 2025-yilning 11 oyi yakunlari bo‘yicha bolalar ishtirokidagi YTH statistik tahlili. – Toshkent.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. “Bolajon” davlat o‘quv dasturi (maktabgacha ta’lim muassasalari uchun). – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2023-yil.
6. Qulmuhamedov J.R., To‘xtayev A.A. (2023). Yo‘l harakati qoidalari: 1-4-sinf o‘quvchilari uchun qo‘shimcha darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV YHXX.
7. To‘xtayev A.A., Ismoilov Sh. Hayotiy faoliyat xavfsizligi asoslari: 5-9-sinf darsligi. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2024-yil.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934